

3 AFZONDERLIJKE VOORTREFFELIJKHEDEN VAN HET INTELLECT

1139 b 15 Laten we dus van voren af aan beginnen met de bespreking van de intellectuele eigenschappen¹⁶ en er nader op ingaan. We gaan uit van de opvatting dat er vijf eigenschappen zijn waardoor de ziel, bevestigend of ontkenkend, de waarheid kan vatten. Dat zijn technische vaardigheid, wetenschappelijke kennis, verstandigheid, filosofisch inzicht en intuïtieve kennis. Het oordeel en de mening behoren daar niet bij, omdat men zich daarin kan vergissen.

1139 B 20 Wat wetenschappelijke kennis is, kunnen we als volgt verduidelijken—als we de term in zijn strikte betekenis en niet in analoge zin willen gebruiken. We nemen allen aan dat het onderwerp van wetenschappelijke kennis onveranderlijk is. Als daarentegen iets dat wel veranderlijk is eenmaal aan onze aandacht onttrokken is weten we niet meer of het al dan niet nog is wat het was. Het onderwerp van wetenschappelijke kennis is dus noodzakelijk. Bijgevolg is het ook eeuwig, want alles wat absoluut noodzakelijk is is eeuwig; en eeuwig is wat niet op een bepaald ogenblik kan beginnen dan wel ophouden te zijn zoals het is.

1139 B 25 Verder is men het erover eens dat men elke wetenschap kan onderwijzen en elk voorwerp van wetenschap kan leren. En alle onderricht gaat uit van wat al bekend is, zoals we ook in de *Analytica* beweren,¹⁷ soms maakt het namelijk gebruik van inductie en soms van syllogismen. Inductie leidt tot kennis van het principe of het universele, terwijl een syllogisme juist van dat universele uitgaat. Dan zijn er dus principes waaruit een syllogisme wordt opgebouwd, maar die zelf niet door een syllogisme verkregen worden; die zijn dus het resultaat van inductie.

Wetenschappelijke kennis is dus een eigenschap die iemand in staat stelt bewijzen te leveren en die alle andere kenmerken heeft die we in de *Analytica*¹⁸ aan haar definitie toevoegen. Iemand heeft namelijk wetenschappelijke kennis wanneer hij zijn overtuiging op een welbepaalde wijze verkregen heeft, dat wil zeggen, wanneer hij met de principes goed bekend is; want als hij die principes niet beter kent dan de conclusie zal hij die wetenschappelijke kennis slechts bij toeval bezitten.

Tot zover dan onze definitie van wetenschappelijke kennis.

1139 b 35

5 VERSTANDIGHEID

1140 a 25 Van verstandigheid kunnen wij ons een begrip vormen door na te gaan welke mensen wij verstandig noemen. Naar men algemeen aanneemt kenmerkt het een verstandig mens dat hij zich goed weet te beraden over wat voor hemzelf goed en nuttig is, niet op een bepaald punt—bijvoorbeeld over wat bevorderlijk is voor gezondheid of lichaamskracht—maar over wat goed en nuttig is voor een geslaagd leven in het algemeen.

1140 a 30 Daarop wijst het feit dat wij mensen ook op een bepaald gebied verstandig noemen, wanneer zij namelijk met het oog op een bepaald voortreffelijk doel goede berekeningen maken terwijl dat doel niet het onderwerp van een vaardigheid vormt. Bijgevolg zal ook in het algemeen verstandig zijn wie zich terdege weet te beraden.

1140 a 35 Nu beraadt niemand zich over wat onveranderlijk is, en ook niet over wat hij niet zelf kan realiseren. En omdat wetenschappelijke kennis berust op deductie, en die dingen waarvan de principes veranderlijk zijn niet deduceerbaar zijn—al die dingen zijn zelf namelijk ook veranderlijk—en omdat men zich onmogelijk kan beraden over wat noodzakelijk is, zal verstandigheid dus noch een vorm van wetenschappelijke kennis noch een technische vaardigheid zijn. Zij is geen wetenschappelijke kennis omdat het voorwerp van het handelen iets veranderlijks is, en geen technische vaardigheid omdat handelen en produceren tot verschillende soorten behoren. Dan blijft dus als enige mogelijkheid over dat zij een rationale eigenschap is die de mens volgens waar inzicht doet handelen met betrekking tot wat voor hem goed of slecht is. De productie heeft namelijk wel een doel buiten zichzelf maar het handelen kan dat onmogelijk hebben: het geslaagde handelen zelf is immers het doel. Daarom vinden wij Pericles en zulke mannen verstandig, omdat zij kunnen zien wat goed is voor hen zelf en wat goed is voor de mens. En wij nemen aan dat diegenen daartoe bij machte zijn die aan het hoofd staan van een familie of van de staat.

1140 b 10

²⁰ Zie glossarium, *epistémè*. ²¹ In de technische vaardigheden, bijvoorbeeld strategie of navigatie, kan men niet alles voorzien en blijft er steeds een marge van toeval of geluk over.

¹⁶ Zie glossarium, *araié*. ¹⁷ Zie Aristoteles, *Analytica posteriora* 71 a 1-71 b 9. ¹⁸ Zie Aristoteles, *Analytica posteriora* 71 b 23-24.

Vandaar gebruiken wij ook de term *sôphrosunê* om matigheid aan te duiden, omdat hij betekent: 'die de verstandigheid behoort': zij waarborgt het oordeel van de verstandigheid. Want niet ieder oordeel wordt ondermijnd of misvormd door gevoelens van lust en onlust—het oordeel bijvoorbeeld dat de som van de hoeken van een driehoek al dan niet gelijk is aan de som van twee rechte hoeken—maar alleen die oordelen die betrekking hebben op het handelen. De principes van het handelen zijn namelijk identiek met het doel van dat handelen. Op het moment echter dat iemand door gevoelens van lust of onlust verdorven is, ziet hij het principe niet meer: hij ziet niet meer dat dit het doel en het oogmerk moet zijn van al zijn keuzes en handelingen. Slechtheid tast inderdaad het principe zelf van het handelen aan. En bijgevolg is verstandigheid noodzakelijkerwijs een rationele eigenschap die de mens volgens een waar inzicht doet handelen met betrekking tot wat goed voor hem is. Zeker kan men op het gebied van technische vaardigheid spreken van voortreffelijkheid, maar op het gebied van verstandigheid niet. En op het gebied van vaardigheid verdient iemand die uit eigen beweging een fout maakt de voorkeur boven iemand die dat onopzettelijk doet, terwijl dat bij verstandigheid precies andersom is, net als bij de goede eigenschappen van het karakter. Het is dus evident dat verstandigheid zelf een voortreffelijkheid en geen vaardigheid is.

Omdat nu de ziel twee rationele delen heeft, zal de verstandigheid de voortreffelijkheid van een van beide zijn, namelijk van het deel dat meningen vormt. Een mening heeft immers, net als verstandigheid, betrekking op wat veranderlijk is. Zij is echter niet alleen maar een rationele eigenschap; daarop wijst het feit dat men kan vergeten zo'n eigenschap in praktijk te brengen, terwijl dat met verstandigheid onmogelijk is.

6 INTUITIEVE KENNIS

Wetenschappelijke kennis bestaat uit een dordeel over wat universeel en noodzakelijk is; en alles wat deduceerbaar is, dat wil zeggen alle wetenschappelijke kennis, berust op principes—want wetenschappelijke kennis is redelijk gegronnd. Daarom kan het principe van

het wetenschappelijk kenbare onmogelijk zelf onderwerp van wetenschappelijke kennis zijn, noch ook van een technische vaardigheid of van verstandigheid. Het onderwerp van wetenschappelijke kennis is namelijk deduceerbaar, en technische vaardigheid en verstandigheid hebben te maken met wat veranderlijk is. Maar ook filosofisch inzicht heeft niet uitsluitend met de kennis van deze principes te maken; want het is eigen aan een filosoof dat hij uit deze principes bepaalde dingen kan deduceren. Als dus de intellectuele eigenschappen die maken dat wij de waarheid vatten en dat wij omtrent wat al dan niet veranderlijk is ons nooit vergissen deze vier zijn: wetenschappelijke kennis, verstandigheid, filosofisch inzicht en intuïtieve kennis; en als de principes onmogelijk het onderwerp kunnen zijn van drie daarvan, te weten verstandigheid, wetenschappelijke kennis en filosofisch inzicht,²² dan blijft als enige mogelijkheid over dat de principes het onderwerp van intuïtieve kennis vormen.

7 FILOSOFISCH INZICHT

Meesterschap²³ op het gebied van technische vaardigheden schrijven we toe aan de vaklieden die hun vak met de grootste perfectie beoefenen; zo noemen we bijvoorbeeld Phidias een meester-beeldhouwer en Polydritus een meester-beeldgieter. Hier verstaan wij onder meesterschap dus niets anders dan de voortreffelijkheid op het gebied van een technische vaardigheid. Maar naar wij menen zijn sommige mensen meester in het algemeen en niet voor een bepaald deel of 'meester op enig ander gebied', zoals Homerus in zijn *Margites* zegt:²⁴

1141 a 15 *Van hem maakten de goden dus geen graaver of ploeger
Noch een meester op enig ander gebied.*

Het meesterschap dat filosofisch inzicht is moet bijgevolg duidelijk de meest exacte van alle kennisvormen²⁵ zijn. Een filosoof moet dus niet alleen weten wat uit de principes volgt, maar moet ook omtrent de principes zelf de waarheid kennen. Filosofisch inzicht moet dus tegelijk intuïtieve en wetenschappelijke kennis zijn: de intuïtieve

22 In deze lijst wordt technische vaardigheid niet vermeld, misschien omdat Aristoteles haar onder wetenschappelijke kennis rekent of omdat ze niet altijd de waarheid als object heeft (1140 a 1-24, 1140 b 22-24). 23 Zie glossarium, *epistémê*. 24 In het komische epos *Margites* is de titelheld een dwaas die niets kan en weet. Aristoteles schreef het werk toe aan Homerus en zag er een prefiguratie van de komedie in, zoals diens *Ilias* en *Odyssee* dat van de tragédie waren, zie Aristoteles, *Poëtica* 1448 b 30. 25 Zie glossarium, *epistémê*.

kennis van de principes bekront als het ware de wetenschap van de meest verheven onderwerpen. Het zou immers absurd zijn te denken dat politieke wetenschap of verstandigheid de meest voortreffelijke kennisvorm is, als de mens niet het hoogste wezen is dat in het universum voorkomt.

Wat gezond of goed is is voor een mens iets anders dan voor een vis;²⁶ terwijl wat wit of recht is altijd hetzelfde is;²⁷ zo zal iedereen ook zeggen dat wat van filosofisch inzicht getuigt altijd hetzelfde is, maar dat wat verstandig is verschilt. Wie namelijk inziet wat goed is voor een bepaalde categorie van wezens noemt men verstandig, en aan hem zal men die categorie toevertrouwen. Daarom worden zelfs sommige dieren verstandig genoemd,²⁸ namelijk die welke klaarblijkelijk het vermogen bezitten vooruit te zien wat hun eigen leven aangaat. Het is dan ook duidelijk dat men filosofisch inzicht niet kan gelijkstellen aan politieke wetenschap. Want als men de wetenschap omtrent wat nuttig is voor de bezitter van die wetenschap zelf filosofisch inzicht wil noemen, zullen er vele soorten van filosofisch inzicht zijn. Dan zal er immers niet één enkele vorm van filosofisch inzicht zijn die het goede van alle levende wezens beschouwt, maar voor elke soort een andere vorm van filosofisch inzicht, net zoals er ook niet één enkele vorm van geneeskunde bestaat voor alle wezens. En het argument dat de mens superieur is aan alle andere levende wezens verandert daar niets aan; want er bestaan nog andere wezens die een veel goddelijker natuur hebben dan de mens, zoals—om de meest zichtbare te noemen—de hemellichamen waaruit de kosmos is opgebouwd.

Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat filosofisch inzicht tegelijk wetenschappelijke en intuïtieve kennis is van de objecten die van nature het meest verheven zijn. Daarom zegt men van Anaxagoras, Thales en zulke mensen wel dat zij filosofisch inzicht hadden, maar niet dat zij verstandig waren: men ziet immers dat zij niet wisten wat nuttig is voor henzelf. Wat zij wisten, zegt men, is wel buitengewoon, wonderbaarlijk, moeilijk te vatten en bovenmenselijk, maar ook nutteloos, omdat zij niet onderzochten wat goed is voor de mens.

1141 a 20

1141 a 25

1141 a 30

1141 b

1141 b 5

26 Toespeling op een zinsnede van Heraclitus. 27 'Wit of recht' is evident niet onderwerp van filosofisch inzicht, evenmin trouwens als 'wat gezond of goed' (dat wil zeggen voor de gezondheid) is 'onderwerp is van verstandigheid of van politiek. De vergelijking moet de superioriteit van filosofisch inzicht aantonen. 28 Aristoteles, *Historia animalium* 488 b 15-17 en Aristoteles, *De generatione animalium* 753 a 7-16.

8 VERSTANDIGHEID EN POLITIEK BELEID

Verstandigheid daarentegen heeft te maken met de dingen die de mens aangaan en waarover hij zich kan beraden. Want volgens ons is dit bovenal de taak van een verstandig mens: zich terdege beraden. Niemand beraadt zich echter over wat onveranderlijk is, noch over iets dat niet een doel heeft, een doel dat bestaat in een goed dat men zelf kan realiseren. Degene die zich terdege beraadt zonder meer is degene die op grond van berekening het hoogste goed weet te treffen dat een mens met zijn handelen kan bereiken. Verstandigheid heeft dan ook niet alleen betrekking op het universele: zij moet ook de specifieke feiten kennen; zij is namelijk gericht op het handelen, en het handelen heeft te maken met het specifieke. Daarom is het ook dat bepaalde mensen die het universele niet kennen toch meer geschikt zijn om te handelen dan andere die het wel kennen, ook op andere gebieden dan dat van verstandigheid: dat zijn degenen die ondervindig hebben. Als men bijvoorbeeld weet dat lichte vleessoorten gemakkelijker verteerbaar en gezond zijn, maar niet weet welke vleessoorten licht zijn, zal men niemand gezond kunnen maken; wie weet dat gevogelte licht en gezond is zal daar eerder toe in staat zijn. Verstandigheid heeft betrekking op het handelen; bijgevolg moet men beide, zowel het universele als het specifieke kennen, of zelfs nog meer het laatste.

Maar ook hier²⁹ moet er een leidingsgevende kennisvorm zijn. Politiek en verstandigheid zijn één en dezelfde eigenschap, maar beschouwd vanuit twee verschillende standpunten. Verstandigheid die betrekking heeft op de stadstaat is dus enerzijds, in zoverre zij de leidingsgevende verstandigheid is, weggevend, en heeft anderzijds, in zoverre zij met het specifieke te maken heeft, de naam die in feite op beide vormen van toepassing is: politiek. De laatste vorm is op het handelen gericht en gaat gepaard met beraad; daar bepaalt namelijk als eindpunt van het beraad een decreet³⁰ het concrete handelen. Daarom zegt men ook alleen van hen die zich met het specifieke bezighouden dat zij aan politiek doen; zij zijn inderdaad de enige die politiek beoefenen zoals handwerkers hun vak uitoefenen. In het al-

1141 b 10

1141 b 15

1141 b 20

1141 b 25

29 Op het gebied zowel van verstandigheid als van technische vaardigheid kan men de bijzondere feiten alleen beheersen als men beschikt over een (levens)plan en dus over een leidingsgevende kennisvorm. Dit plan, het hoogste goed dat een mens door zijn handelen kan bereiken, vindt de verstandige mens doorgaans belichaamd in de instituties van zijn gemeenschap. 30 Zie 1134 b 22-24. Terwijl een wet een algemene regel voorschrijft, geeft een decreet richtlijnen voor specifieke omstandigheden.